

SARS YI AMUKELA MPIMANISO WA MALI YA TIKO LOWU PFUXETIWEKE

Tshwane, 23 Nyenyenyana 2022 - Vukorhokeri bya Xibalo bya Afrika-Dzonga (SARS) byi amukela mpimaniso wa nhlengeleto wa mali ya tiko lowu pfuxetiweke lowu tivisiweke hi Holobye wa Timali, Ttn Enoch Godongwana. Eka mbulavulo wa yena wa Nxopaxopo wa Mpimanyeto wa 2022, Holobye u engeterile mpimaniso wa mali ya tiko ku ya eka R1 547.07 billion ku sukela eka mpimaniso wa mpimanyeto wa Nyenyenyana 2021 wa R1 365.1 billion. Ntshovelo wa mali ya tiko wa 2021/22 wu languteriwile ku fikelerisa eka mpimaxiave wa xibalo- eka-GDP lowu fikaka eka 24.7%, lowu nga ehenhla ka mpimo wa loko ku nga si fika COVID naswona sweswo swi kombisa leswaku mpimo wa ntsavulo wu le ka ndlela ya kahle.

Mihlengaleto ya mali ya tiko ya lembeximali ra 2021/22 yi le ku fambeni kahle ehenhla ka mali ya tiko leyi pimanyetiweke tanihleswi swi vekaweke hakona eka nxopaxopo wa Mpimanyeto na Xitatimende Pholisi ya Mpimanyeto wa Theme ya le Xikarhi (MTBPS) swa 2021. Mixavo ya swixavisiwa ya nyuka eka tin'hweti titsongo leti nga hundza naswona kwalaho, swiphemukulu swa SARS na swifundha swi vuyeriwile ku suka eka xilaveko xa misava lexikulu eka swixavisiwa. Malinghena yo engetelela leyi kumiweke hi tikhamphani leti humelerisaka swixavisiwa na leti rhumelaka tinhundzu ematikweni mambe leti heleketiwaka hi ntirho wa vulandzelelanawu bya vurhonwana no pakanisa swa SARS swi fikelerisile eka engetelo wo antswa ku tlula lowu a wu languteriwile eka mali ya tiko ya xibalo.

SARS yi ya emahlweni yi endla matshalatshala mo hlohotela eka migingiriko leyi yelanaka na vulandzelelanawu. Ku na engetelo wa lembe na lembe lowu vonakaka wa 18%. Leswi swi katsa tioditi ta ntirho ta bindzu lerikulu leti kongomiseke na vurhonwana, leti tumbuluxeke mali ya tiko yo engetelela leyi tlulaka mpimo wa R4 billion. Yuniti ya Ikonomi leyi nga riki Enawini hi hetisile vulavisisi no endla misecho na mitekelo yo hlaya leyi nga le kusuhi na R6 billion endhaku ka misuso. Loko ku kongomisiwe eku fambiseni ka vuxavisi, hi sungurile ntirho wa oditi lowu humeleriseke ku tlula R5 billion. Exikarhi ka mpimaniso lowu pfuxetiweke hi Holobye, ntirho lowu wu ta ya emahlweni no ndlandlamuxiwa.

Ku yisa leswi nga laha henhla emahlweni, xikongomiso xa hina xi ta tlhela xi ya emahlweni eka swirhangana swo tumbuluxa mali ya tiko swo hlaya, leswi exikarhi ka swin'wana swi katsaka ku ndlandlamuxiwa ka ntirhiso wa switiviwa na vunhlori ku sivela mipfuto leyi

vangiwaka hi mivuyiselo ya vuxisi ya VAT na PIT leyi koxiweke hi mitlawa ya swigevenga leyi tirhaka eka mbangu wa xibalo. Ku duma naswona swi le ku engeteleni ka vuswikoti ku tlakusa mikoleko ya swikweleti; ku tirhisa swiringanyeto swa Komiti ya Xibalo ya Davis eka swivandlakulu swa ntirho ku kucetela vuandlalo bya vulangzelelanawu bya mabindzu na Switsutsu; ku hatlisisa vulavisisi bya vugevenga no hlula mitolovelo leyi nga riki enawini, no vumba pholisi na endlelo eku kuriseni ka mihlengeleto ya mali ya tiko na vukorhokeri eka ikhonomi leyi nga riki ya ximfumo. Matimba ma ntirho wa vulangzelelanawu lowu nga laha henhla ma ta ya emahlweni no hatlisa. Hi ku khomanisiwa na ntirho lowu, hi tinyiketerile ku ndlandlamuxa ntokoto wa vukorhokeri bya vahakelaxibalo va hina. Swi na nkoka swinene leswaku hi ya emahlweni hi nyika vukorhokeri lebyi pfumalaka mafundu ku kota ku va pfuneta ku fikelela swiboho swa vona swa xinawu handle ka ku tikeriwa.

Ku sukela hi ti 31 Sunguti 2022, SARS yi hlengelele R1 252.2 billion, leswi tshoveleke nkulo wa lembe leri nga hundza wa R275.1 billion (28.2%) na nkulo wa R169.6 billion (15.7%) ehenhla ka mihlengeleto ya 2019/20. Mihlengeleto yo tala ehenhla ka mpimaniso lowu kandziyisiweke yi kombisa endlelo ro ya ehenhla na nkulo lowu fambisiwaka ngopfungopfu hi *Net corporate income tax* (xibalo xa malinghena xa mabindzu endzhaku ka misuso) yi ve (R91.4 billion, 55.8%), *Net personal income tax* (xibalo xa malinghena xa munhu yena n'wini endzhaku ka misuso) ku ve (R30.5 billion, 7.4%), na *Net value added tax* (xibalo xa mixavo endzhaku ka misuso) ku yi ve (R15.0 billion, 5.0%). Mihlengeleto ya mixakaswibalo ya ekisayizi yi le ku vuyeleleni ku suka eka yiriso wa vuxavisi lowu sindzisiweke hikwalaho ko aleriwa ka mixaviso hi mhaka ya COVID-19, ngopfungopfu eka xihoko, sweswi tikhamphani ti hakela mixakaswibalo leyi yimisiweke enkarhini wa ntungu.

Ku engetelela, mixungeto ya inifulexini ya le henhla na pholisi ya timali yo tika, cincacincinco wa ntungu wa COVID-19 na ntirhiso lowu hlwerisiweke wa ku vumbiwa hi vuntshwa ka swivumbeko swa ha sele. Swiphiqo swa mphakelo wa gezi leswi yaka emahlweni, inifulexini ya le henhla - leswi nga na nkucetelo wo biha eka xilaveko xa vatirhisi na malinghena leyi tirhisiwaka - swi vekela mintlhontlho eka mihlengeleto ya mali ya tiko.

Eka theme ya le kusuhi, mixavo ya swixavisiwa yi languteriwile ku olova hikokwalaho ka nkamitshembeko eka ikhonomi ya misava. Kwalaho, mbonako wa xibalo xa Nkarhinyana xa CIT eka 2022/23 wu nga va ehansi ku tlula mipimo ya sweswinyana loko ndzalo wa swixavisiwa wu ya ehansi.

Embilwini ya ntirho wa SARS i ku aka no simeka ndhavuko wa vulangzelelanawu hi ntsakelo, leswi nga masungulo eka ku aka rixaka no tiyisisa leswaku vahakelaxibalo va hakela xiave xa vona lexi faneleke. Leswi a hi ku tiyisa xidemokirasi xa hina kambe i ku andlala masungulo mo tiya ma vumundzuku lebyi hinkwerhu hi byi lavaka tanihi rixaka.

SARS yi ya emahlweni na rendzo ra yona ra xidijiti ku ya eka SARS yo TLHARIHA no va ximodeni, no va na xindzhuti lexi nga kanakanisiki, leyi tshembiwaka no naveriwa, no endla swi olova eka vahakelaxibalo ku twisisa swiboho swa vona no endla bindzu na mfumo. Eka xiyimo lexi, hi le ku vekiseni ka switirhisiwa swo tiya ku endla tisisiteme ta hina ti va ta ximodeni hi ku tiyisisa vuswikoti bya hina, hi ku tirhisa tithekinoloji tin'wana leti kotisaka, ntlhantlho wa switiviwa na vutlhari lebyi nga riki bya ntiyiso ku katsa na ntirhiso maendlelo mo dyondza hi muchini. Hi tshembha leswaku matshalatshala lama ma ta pfuneta ku antswisa ntokoto wa muhakelaxibalo, ku katsa na ku antswisa vuswikoti bya hina ku vhumunula no lulamisaa nkavulangzelelanawu. Leswi swi nge pfuni ku tisa ximodeni xa Khasitomo ntsena kambe swi ta tlhela swi tumbuluxa mipfuneko leyi faneleke, leswi nga fikisaka ntsena eka vukorhokeri byo antswa eka vahakelaxibalo. Ku hava kun'wana laha phuroseso leyi yi lavekaka hi xihatla ku tlula ku tirhana na ntlimbano endzhawini ya ndzilekani ya Beitbridge, leyi ku nga ndzilekani lowukulu ku hundzela eka tikokulu.

Khomixinara wa SARS Edward Kieswetter u vurile: "Hi hi tshama hi tiyimiserile leswaku hi ta fikelela mpimaniso lowuntshwa wa xibalo. SARS yi ta ya emahlweni yi tirha hi matimba ku hetisisa xileriso xo hlengeleta mali hinkwayo ya tiko leyi kolotiwaka ku kota ku aka mfumo wa vuswikoti lowu tirhelaka rihanyu ra vaaki va Afrika-Dzonga. Leswi i ntirho lowu katekeke lowu longoloxiwaka eka Tirhelovutinyiketeri leri SARS yi ri tirhelaka.

Swi na nkoka ku lemuka leswaku SARS yi ta va na 25 wa malembe lembe leri. SARS yi ya emahlweni yi tinyiketela eku tirheleni ka vanhu va tiko leri hi ku hetiseka no koteka eku humeleriseni ka tirhelovutinyiketeri ro pfuneta mfumo ku tumbuluxa mfumo wa vuswikoti. Eka malembe lama nga hundza, SARS yi endlile ku humelela ko hlamarisa eku vuyiseleni ka xindzhuti xa yona, vutshembeki bya yona na matirhelo. Ku sukela loko yi vumbiwile, SARS yi hlengeletile ku tlula R16 trillion eka nhluvukiso wa vanhu va tiko na ikhonomi. Mali leyi ya tiko yi kotisile mfumo ku antswisa vutomi bya mamiliyoni ya vaaki va Afrika-Dzonga hi nyiketo wa nhletelarihanyu, dyondzo, midende na vukorhokeri byin'wana bya masungulo. Mfumo lowu nga na vuswikoti a hi mayelana na nkoka wa vatirhelamfumo, kambe ku tlhela ku va ku ri ku pfuna ka mavandla ma wona.

Ndza khensa eka vaaki va Afrika-Dzonga - tanihileswi tiko ri yaka emahlweni ri tluta ku huma eka ndhambi; i nseketelo wa n'wina na nxiximo wa ntiyo wa vanhu na n'wina hinkwenu, leswaku ra hina ri va tiko leri tirhelaka hinkwavo.

Ku kuma voxokoxoko ku ya mahlweni, u komberiwa ku tihlanganisa na SARSMedia@sars.gov.za.